

Med zbledelim hegemonom in iskanjem radikalne demokracije

Dvoje kriz v Makedoniji

ELENA B. STAVREVSKA

Med drugo svetovno vojno so se partizani in Nemci borili za nadzor nad nekim gozdom. Prvi dan so ga zavzeli partizani. Naslednji dan so Nemci sprožili uspešen protinapad. Tretji dan so gozd ponovno osvojili partizani. Četrty dan so ga Nemci spet vzeli nazaj. Peti dan je gozdar izgubil potrpljenje in oboje odgnal. Ta šala kroži v makedonski družbi med vsako politično krizo. Ko vlada in opozicija ne zmoreta doseči dogovora, državljani na Zahodu iščejo gozdarja, običajno v podobi Evropske unije. Glede na raven vpletenosti mednarodne skupnosti, še posebej EU, v notranje zadeve Makedonije, to sploh ni presenetljivo.

FOTOGRAFIJA: FOSIM/Flickr

Hegemon v upadu

Članstvo v EU je, vsaj deklarativno, skupen strateški cilj vseh makedonskih vlad od osamosvojitve leta 1991. To je Uniji, skupaj s hegemonskim položajem, ki ga uživa na Balkanu, omogočilo, da je pridobila edinstveno moč na domači politični sceni.

Oba vidika sta vredna analize. Začnimo z drugim: razpad Jugoslavije in nejasni institucionalni okviri v nekaterih državah naslednicah so ustvarili vakuum, ki je tedanji Evropski skupnosti omogočil, da je postala hegemon v regiji. To je še zlasti očitno v Makedoniji, kjer so avgusta 2001 po kratkem etničnem konfliktu štiri največje politične stranke v državi podpisale ohridski sporazum, v katerem je bila kot eden njenih garantov navedena EU. Poleg tega je po končanem konfliktu Unija z različnimi instrumenti Makedoniji pomagala pri stabilizaciji in reformah. Tako je bilo ustvarjeno okolje, v katerem je lahko EU prevzela večje odgovornosti znotraj države. Postavljena je bila v vlogo koordinatorja prizadevanj mednarodne skupnosti, usmerjenih v spodbujanje in nadzorovanje implementacije ohridskega sporazuma. S tem, ko je Evropska unija postala garant za njegovo implementacijo, je postala globoko vpletena v upravljanje domače politike. Kmalu ni bila več le posrednica, temveč ključna akterka pri sprejemanju odločitev v Makedoniji. Poleg tega je zaradi asimetrije moči zavzela mesto na vrhu hierarhije vladanja v državi. Ideološka privlačnost in prestiž hegemonu pa imata ključno vlogo tudi pri ohranjanju stabilnosti hierarhičnega reda.

Ta privlačnost je povezana z drugim omenjenim vidikom: članstvom v EU kot glavnim strateškim ciljem Makedonije. Podpora makedonskim evroatlantskim aspiracijam je bila med prebivalstvom vedno visoka: več kot 80 %, po zadnjih anketah. Ta podpora pa je v zadnjih sedmih letih v javnem diskurzu agresivno trčila ob nasprotovanje pravici Makedonije, da v mednarodni sferi uporablja svoje ustavno ime. Odkar je Grčija leta 2008 v Bukarešti uporabila pravico do veta in Makedoniji preprečila vstop v NATO, je vodilna stranka VMRO-DPMNE (Notranje makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka za makedonsko nacionalno enotnost) pod vodstvom premiera Nikole Gruevskega aktivno oblikovala diskurz o »nacionalnem dostojanstvu«, ki bi ga lahko ogrozile evroatlantske integracije. Ta diskurz predstavlja obrat v vladni politiki in retoriki, ki se zdaj osredotoča na ponovno definiranje kolektivne identitete, zunanjih in notranjih sovražnikov, ter podobe »pravega Makedonca« v povezavi z antičnimi Makedonci in miti o Aleksandru Velikem. Številni izmed zgodovinskih mitov, ki so bili postavljeni v ospredje nacionalne naracije, prikazujejo makedonsko ljudstvo v vlogi žrtve, kar za Balkan pravzaprav ni nič novega. Miti o neomajnih prednikih so v kontekstu spora okoli imena zelo priročni, posebej ko strategije EU vodilnim elitam niso po godu. Hkrati pa se številne reforme, kot tudi obeti za boljšo prihodnost, javnosti predstavljajo kot sestavni del evropske integracije. Ker VMRO nadzira večino državnih medijev, ta dvostopenjski pristop po eni strani ustvarja prazni označevalec evropske integracije, ki na razpolago vladajoči stranki, po drugi pa služi za slabitev morebitnih vzvodov, ki jih ima na voljo Evropska unija.

Osvoboditev »ugrabljene države«?

Ta kontekst je pomemben za razumevanje, zakaj je Evropska unija ostala brez asov v rokavu pri obvladovanju trenutne, največje politične krize v Makedoniji po osamosvojitvi. Njen začetek bi lahko postavili v 24. december 2012, ko je vodilna stranka skušala sprejeti proračun za leto 2013 po hitrem postopku in se pri tem poslužila fizične odstranitve opozicijskih poslancev in novinarjev iz parlamenta. Opozicija pod vodstvom Socialdemokratske zveze (SDSM) se ni vrnila v parlament vse do marca 2013, ko je bil s posredovanjem EU dosežen sporazum. VMRO je sporazum spoštovala le delno; njena nepripravljenost, da bi vpeljala standarde OVSE/ODIHR glede volilne zakonodaje in volilnih imenikov je pripeljala do nepriznavanja rezultatov parlamentarnih predsedniških volitev aprila 2014 s strani socialdemokratske opozicije, ki od tedaj bojkotira parlament. Kljub temu VMRO in njeni poslanci skupaj z ostalimi predstavniki vladajoče koalicije nadaljujejo trend pretirane regulacije vseh aspektov javnega in zasebnega življenja s sprejemanjem in implementacijo številnih problematičnih zakonov; tako utrjujejo svojo vladavino prek prava, namesto da bi vzdrževali vladavino prava.

Ta aspekt krize se je začel pomikati proti vrhuncu februarja letos, ko je vodja SDSM Zoran Zaev obtožil Gruevskega in njegovega bratranca ter najtesnejšega zaveznika Mijalkova (ki je bil v preteklosti vodja protiotboveščevalne varnostne službe), da sta v zadnjih štirih letih nezakonito snemala pogovore več kot 20.000 državljanov. Zaev je začel pridobljeni material javno predvajati, svojo kampanjo pa poimenoval »Resnica za Makedonijo«. Z njo je želel pokazati, da sta predsednik vlade in njegov ožji krog prek hude zlorabe moči ugrabila državo. Gradivo je bilo v obdobju več mesecev izdano v obliki tako imenovanih »bomb«, vsaka od njih pa se je osredotočala na določeno temo. Nezadovoljstvo je doseglo vrhunec 5. maja, ko je v javnost prišla »bomba«, ki je vsebovala dokaze, da so visoki vladni predstavniki, vključno z Gruevskim, vedeli za policijsko brutalnost, ki se je končala s smrtnim izidom, in jo skušali prikriti. Ta incident je že leta 2011 pripeljal do množičnih mobilizacij, »bomba«, vržena v javnost 5. maja, pa je spet zanelila velik protest, ki se je začel mirno, končal pa z nasiljem in uporabo policijske sile. Zato so se protesti naslednjega dne nadaljevali. Največji protest je sicer organizirala SDSM skupaj s svojimi opozicijskimi zavezniki, sodelovala pa te tudi civilna družba pod geslom »Državljeni za Makedonijo« oziroma GM. Odvil se je 17. maja v Skopju, naslednjega dne pa je shod skupaj s svojimi podporniki organiziral še vladni VMRO. Po obeh velikih zborovanjih so podporniki GM in VMRO pred stavbami vlade in parlamenta postavili svoje protestne tabore; istočasno pa je začetek pogajanj med vodjami štirih največjih političnih strank depolitiziral javno sfero. Periodične »bombe«, protestni tabori in pogajanja so iz krize ustvarili normalnost: kriza je postala nova makedonska realnost.

Pogajanja so ob posredništvu EU in podpori ZDA z nekaterimi zapleti potekala do 14. julija. V večini so potekala daleč od oči javnosti, na njih pa so sodelovali le predsedniki štirih največjih političnih

strank – dveh večinsko makedonskih in dveh večinsko albanskih. Začetni sporazum glede določenih vprašanj je bil dosežen 2. junija, sklenjen pa je bil s protokolom, na katerega so pogajalci pristali 15. julija. Medtem je ekipa izkušenih strokovnjakov, ki jih je imenovala EU, izdala poročilo s predlogi rešitev na področju pravne države. Njegovi zaključki izpostavljajo probleme, za katere je soodgovoren Gruevski sam, zato bi lahko rekli, da je bilo sporno že njegovo sodelovanje v pogajanjih. Že zaradi tega in pa zato, ker ima EU tudi sicer omejene vzvode, s katerimi bi lahko državne oblasti prisilila k spremembam, je sporazum šibak in pokriva le najosnovnejše točke oziroma stoji na najmanjšem skupnem imenovalcu.

Doseženi sporazum se s problemom ugrabitve države s strani vladajoče elite spopada tako, da predlaga vzpostavitev posebnega tožilca, ki bi se ukvarjal z informacijami, razkritimi v »bombah«, vrnitev opozicije v parlament, oktobra pa oblikovanje prehodne vlade pod vodstvom Gruevskega. Januarja naj bi Gruevski odstopil in tako omogočil razpis parlamentarnih volitev v aprilu 2016. Vse to je le odmik v smer »osvoboditve« države iz ugrabitve; kakšna bo učinkovitost ukrepov, še ne moremo reči. Pomembno je, da razumemo, kaj skuša sporazum popraviti in česa se ne dotika. Trenutna kriza je v enaki meri kriza systemske ureditve in kriza legitimnosti. Sporazum se ukvarja le s prvim vidikom, ki je nedvomno povezan z drugim, vendar pa rešitev systemskih težav ne vodi nujno do vzpostavitve legitimnosti.

Systemska kriza se v osnovi kaže kot ugrabitev države s strani vladajočih struktur, kjer imajo »nerepresentativni koristoljubni akterji znaten institucionalen vpliv oziroma nadzor nad javnimi financami oziroma oblikovanjem in implementacijo državnih politik«. (Andrej Nosko, »Can a Think Tank Help Expose a Captured State?«, spletna stran *Open Society Foundations*, november 2014). Pojem »ugrabitev države« se ne nanaša na posledice tega pojava, tj. na korupcijo, temveč na sam problem: polom sistema, ki v svoji zasnovi nima učinkovitih mehanizmov, ki bi preprečevali zlorabo politične moči. Pomanjkljivosti systemske ureditve so integrirane v institucije in zakone ter omogočajo omenjeno vladavino *prek* prava s posnemanjem demokratičnih procesov in institucij. Sporazum, ki se osredotoča le na systemsko krizo, ima tako za svoj cilj predvsem kvantiteto, ne pa kvalitete demokracije.

Revolucija je na čakanju, naj živijo revolucionarji!

Kriza legitimnosti pa je politični problem, na katerega lahko v rešitve, predlagane v sporazumu, sicer vplivajo, ne morajo pa ga rešiti. Kot je v svoji poglobljeni analizi izgradnje državnosti v Bosni pravilno argumentiral David Chandler, se lahko probleme politike rešujejo le znotraj sfere političnega. Rešitve za politične probleme težko najdemo v sferah zakonodaje, administracije in socialnih politik.

V politični sferi legitimnost pomeni upravičenost do vladanja, ki v demokracijah sloni tako na podpori večine kot na sposobnosti preprečevanja tiranije nad manjšinami. Če uporabimo hevristično razlikovanje med vhodno in izhodno legitimnostjo oziroma, kot bi

rekel Seymour Lipset, med legitimnostjo in učinkovitostjo, pri čemer se prva nanaša na »zmožnost političnega sistema, da vzdržuje prepričanje, da so trenutne politične institucije za družbo najprimernejše«, druga pa na »dejanske dosežke političnega sistema pri izpolnjevanju osnovnih nalog oblasti, kakor jih definirajo pričakovanja večine članov družbe in tistih močnih skupin znotraj nje, ki lahko predstavljajo grožnjo sistemu«, lahko vidimo, da je vrsta protestov in plenumov, ki so se pojavili v zadnjem letu, simptom krize obeh vidikov legitimnosti.

Najboljši znanilec krize izhodne legitimnosti oziroma učinkovitosti je nezadovoljstvo med državljani, ki se odraža v porastu različnih oblik civilnega aktivizma v zadnjih letih. Frekvenca protestov je od študentskih manifestacij jeseni in pozimi 2014 rastla eksponentno – zdaj se organizirajo tedensko ali vsaj mesečno. Javno objavljeni dokazi o smrtonosnem primeru policijske brutalnosti so bili neposreden povod množičnih protestov 5. maja, a niso bili

Kriza legitimnosti je politični problem. Kot je pravilno argumentiral David Chandler, se lahko probleme politike rešujejo le znotraj sfere političnega. Rešitve za politične probleme težko najdemo v sferah zakonodaje, administracije in socialnih politik.

edini razlog za nezadovoljstvo med državljani. Med množico so bili tudi medijski delavci, ki so nasprotovali restriktivnemu medijskemu zakonu in trenutni vladni praksi zatemanitve medijev; pogodbeni delavci, ki so izražali nestrinjanje z zakonom, ki ureja njihove razmere in je bil sprejet nekaj mesecev pred tem; študentje, ki so protestirali proti zakonu o visokem šolstvu, ki bi povsem uničil avtonomijo univerze; LGBTQI aktivisti, nezadovoljni z nesprijemljivimi sodnimi praksami v postopkih glede fizičnih napadov na nekatere od njih. Tu so bili tudi delavci, katerih pravice se nenehno in znatno manjšajo, sindikati pa so postali vladne oprode. Arhitekti so protestirali proti novi podobi Skopja, ki si je prislužilo naziv evropske prestolnice kiča. Tu so bile tudi ženske, ki so postale tarča vrste restriktivnih zakonov, mladi ljudje, ki brez vključitve v vladajočo stranko praktično nimajo upanja za zaposlitev, in starši tisočev mladih, ki so zapustili državo. In državljani, ki jim je aktualna vlada tako ali drugače povzročila krivico.

Protesti so rasli in vrhunec dosegli 9. oziroma 10. maja, ko je v etnično heterogenem mestu Kumanovo na severovzhodu države izbruhnil nasilni spopad med makedonsko policijo in oboroženo skupino, ki je terjal 22 žrtev. Mnogi so domnevali, da je incident odraz kulminacije etničnih trenj, kar se sklada s pogledom skozi

prizmo, ki ji sociolog Roger Brubaker pravi *groupism* oziroma fikcija s skupinami, ko skupine (v tem primeru etnične skupnosti) v očeh ljudi pridobijo status prvenstvenih družbenih akterjev, ki se jim pripisuje razpoznavne interesi in svobodno voljo. Medijska blokada in skoparjenje z informacijami s strani oblasti sta, skupaj s številnimi luknjami v uradni zgodbi, pripeljala do tega, da so ljudje pod začeli postavljati pod učinkovitost vlade. Popularnost videoposnetka, na katerem Albanec in Makedonec skupaj pozivata uradne predstavnike, naj sprejmejo odgovornosti za incident, je le eden od mnogih primerov, ki kažejo, kako je incidenta v Kumanovem prispeval k nezadovoljstvu državljanov in splošni krizi legitimnosti.

Kriza tako imenovane vhodne legitimnosti pa se najjasneje kaže v nezaupanju do političnih institucij, ki ga odraža večina raziskav javnega mnenja. Raven nezaupanja je še posebej visoka med mladino. Ena od študij je na primer pokazala, da je s stanjem demokracije v državi zadovoljnih zgolj šest odstotkov mladih Makedon-

bivalstva ni čutil reprezentiran v pogajanjih. Vhodna legitimnost trenutne vlade je zaradi volilnih zlorab zelo vprašljiva, vendar bi težko trdili, da se bo situacija z nastopom prehodne vlade izboljšala.

Ta kriza legitimnosti se je jasno odražala v oblikah organiziranja različnih državljanskih skupin, v njihovem načinu oblikovanja in komuniciranja svojih zahtev. Ena izmed najbolj priljubljenih oblik so bili plenumi, ne le kot sredstvo dajanja glasu nereprezentiranim, ampak tudi kot forma radikalne demokracije. Z besedami sociologov Ernesta Laclaua in Chantal Mouffee lahko rečemo, da tovrstne nove oblike državljanske mobilizacije omogočajo, da se izognemo redukciji politike na izbiro med vnaprej obstoječimi interesi (na volitvah) in odpremo vrata za redefiniranje političnih identitet in preferenc skozi razpravo v javni sferi. Po njenem mnenju je politika ključnega pomena prav zato, ker edina omogoča oblikovanje političnih subjektov. Plenumi so natanko to. Omogočili so, da so do svoje besede prišli različni glasovi in da so se skozi diskusijo

Pojem »ugrabitve države« se ne nanaša na posledice korupcije, temveč na sam problem: polom sistema, ki v svoji zasnovi nima učinkovitih mehanizmov, ki bi preprečevali zlorabo politične moči. Pomanjkljivosti sistemske ureditve so integrirane v institucije in zakone ter omogočajo omenjeno vladavino prek prava s posnemanjem demokratičnih procesov in institucij.

cev. Ista študija kaže tudi, da si po mnenju mladih – ki večinoma menijo, da nimajo nikogar, ki bi jih politično predstavljal – med vsemi družbenimi institucijami najmanj zaupanja zaslužijo prav politične stranke. Nezaupanje ni namenjeno samo VMRO, ampak večini političnih strank, še posebej največjim; in tu ni razlik med strankami, ki veljajo za večinsko makedonske in tistimi, ki veljajo kot večinsko albanske. To lahko vidimo v statistiki, ki nam pokaže, da kljub padcu podpore VMRO, do katerega je prišlo po objavi »bomb«, podpora SDSM ni rasla. Za to obstaja več razlogov. Eden izmed njih je zagotovo zgodovina SDSM, ki je državo vodila skozi proces privatizacije. Njihovo objavlanje pridobljenega gradiva je bilo selektivno in preračunljivo. Veliko državljanov, še posebej etničnih Albancev, je izpostavilo pomanjkanje objav gradiva, povezanega z albanskimi politikami, in izrazilo mnenje, da je »resnica za Makedonijo« postala »delna resnica opozicijske stranke, namenjena delu Makedonije«. Vprašljiv je bil tudi pristop SDSM do protestov. Oblikovala je prej omenjeno koalicijsko GM, ki je vključevala tudi del civilne družbe, na koncu pa jo je obravnavala preprosto kot del svoje koalicije, pri čemer se verjetno ni zavedala svoje resnične teže. Veliko protestnikov je tako dobilo občutek, da jih opozicijska stranka izkorišča za svoje namene. Če upoštevamo, da se volilna udeležba giblje pod 60 % in da so nedavni sporazum podpisale le štiri največje politične stranke, je razumljivo, zakaj se velik del pre-

oblikovala stališča in soočili pogledi. Podpora, ki so jo uživali plenumi, in njihovo število sta še en znak, da državljanji potrebujejo orodja, ki jim omogočajo slišnost tudi onkraj volitev in sistema, kakršen je.

Če upoštevamo vse, kar sem izpostavila, postane jasno, da doseženi sporazum predlaga le rešitve za določene vidike sistemske krize oziroma ugrabitve državne, ne rešuje pa krize legitimnosti. Morda bo sporazum prispeval k ponovni vzpostavitvi zakonitosti in s tem pomagal nasloviti nekatere probleme, povezane s krizo legitimnosti, neutemeljeno pa je domnevati, da je zakonitost dovolj za legitimnost. Nikakršno presenečenje ne bo, če se bo nezadovoljstvo državljanov nadaljevalo, dokler ne bo prišlo do trajnostne rešitve krize legitimnosti. Če se za konec se vrnimo k šali z začetka članka: zdi se, da bo Makedonija za to trajnostno rešitev gozdarja namesto na Zahodu morala najti v sebi.✕

PREVOD: PETER PAHOR

Elena B. Stavrevska je doktorska kandidatka s področja politologije na Central European University v Budimpešti. Trenutno dela na Inštitutu za raziskovanje in socialno inovacijo v Skopju.

FOTOGRAFIJE: VANCO DZAMBASKI/FOSIM
Fotografije so bile posnete 5. in 13. maja 2015 v Skopju.